

Кирилівській на Середньому Подніпров'ї) при наявних археологічних, етнографічних, історичних даних навряд чи має сенс взагалі. Високий рівень розвитку (як на той час) декоративно-побутового, образотворчого (скульптура, графіка, живопис), музичного мистецтва, релігійні уявлення ще не свідчать про те, що людина "дозріла" до фіксації своїх знань, спостережень та вмінь за допомогою знаків-символів. Хоча варто згадати, що на території стоянки в Межиричах, близькій хронологічно й типологічно до мізинської, знайшли уламок бивня з різьбленим складним малюнком, який деякі дослідники схильні вважати планом поселення [11, с. 28].

Дата в 11 000 років, з точки зору Лева Силенка, є правильною, оскільки, посилаючись на свої дослідження, проведені в деяких європейських країнах та Індії, засновник РУНВіри стверджував, що саме в цей час "мова білих людей виникла на берегах Дніпра і його приток. 11 тисяч літ тому вона вже почала поступово поширюватися на західних просторах Європи. 6-ть тисяч літ тому мова білої людини почала ділитися на діалекти". На підтвердження унікальності "Мізинської культури" Лев Силенко пише, що саме 11 тисяч років тому одне з племен мізинської культури, мисливці, які винайшли лук і стріли, кочували на захід. Мізинці, перейшовши Гіблартар, стали першими білими людьми в Африці, на території Марокко та Алжиру. Як вважав Лев Силенко, "присутність" мізинців й досі помітна в культурі марокканців та алжирців – геометричні меандрові візерунки в мистецьких виробках, національному одязі тощо. Але місцем постійного проживання мізинців стали простори пустелі Сахари, яка на той час була квітучою й родючою землею, з багатою рослинністю та великою кількістю дичини. Клімат зробив їхню шкіру смаглявою. Частина з них змішалася з автохтонним населенням. Зміна клімату, наступ пустелі на родючі землі спонукав мізинців переселятися на береги Нілу. Й саме вони стали приблизно шість тисяч років тому "родоначальниками Першої династії фараонів" [12, с. 172, 350]. Звичайно, для виховання гордості за свій народ, його унікальну й самобутню історію та культуру, за його пращурів, які так глобально впливали на увесь цивілізаційний розвиток людства такий підхід й таке тракту-

вання розвитку подій мають право на існування. Але з точки зору історичної достовірності, доказовості фактів, версій та гіпотез більше схоже на міфотворчість, спробу створити гіпергероїчну історію, побудовану на змішуванні відомих фактів з фантазією автора. Таким чином, вважаючи досягнення мізинської культури основоположними в формуванні українського етносу та його культури в цілому, засновник РУНВіри Лев Силенко вбачав в даті 11 тисяч років тому "початок українства, саме з неї виводить початок українського літочислення" [13, с. 267].

За всі роки свого існування рідновірські організації України не дійшли спільної згоди відносно "правильного літочислення", доводячи свою правоту та спростовуючи думку опонента. Найбільш популярними в рідновірському середовищі є наступні літочислення: 2010 рік – "від Трипілля" 7518, "від створення світу" 7518, "рік Дажбожий" 11010. Використовуються вони, як правило, в теологічній та періодичній літературі тих чи інших рідновірських напрямів (наприклад, журналах "Сварог" ОРУ, "Слово оріїв" РУНВіри).

1. Запис розмови з лідером "Великого Вогню" Геннадієм Боценюком. 12 травня 2009 р., м. Київ // Із особистого архіву автора статті. 2. Лозко Г. термін "українське язичництво" в широкому сенсі трактує як "сукупність релігійних вірувань, що побутували на теренах України у їхньому еволюційному розвитку", вказуючи на умовність даної дефініції, оскільки етноси, які проживали на території України в різні історичні періоди "в давні часи ще не називалися українцями". – Лозко Г. Пробуджена Енея. Європейський етнорелігійний ренесанс. – Харків, 2006. – С. 264. 3. Лозко Г. Пробуджена Енея. Європейський етнорелігійний ренесанс. 4. Прилуцький І. Нащо нам візантійське літочислення? // Слово оріїв. – Серпень 11007 року Дажбожого, число 34. – <http://slovoor.info/> (дата звернення: 27.02.2009). 5. Волхв Богумир (Миколаєв Б.Д.) Родная Вера. Источник счастья. – Стрибоград (Хмельницький), 7515 (2007). 6. Цей "потоп" відбувся 9,5 – 7 тисяч років тому (за іншою версією – 11 тисяч років тому), коли льодовикові води, переповнивши котловину Чорного моря, призвели до утворення проток Босфор і Дарданелли. 7. Волхв Богумир (Миколаєв Б.Д.) Родная Вера. Источник счастья. 8. Винокур І., Телегін Д. Археологія України. – К., 1994. 9. Наливайко С. Етнічна історія давньої України. – К., 2007. 10. Силенко Л. Мага Віра. Рідна Українська Національна Віра (РУНВіра). Велике Світло Волі. Співвідношення віри, науки, філософії, історії. – Видання ОСІДУ, 1979. 11. Винокур І., Телегін Д. Археологія України. 12. Силенко Л. Святе Вчення. Силенкова Віра в Дажбога. – К., 1995. 13. Лисенко С. Учителю Силенко, його родовід, життя і віра в Дажбога. – К., 1996. – С. 267.

Надійшло до редколегії 17.02.10

О. Сокирко, канд. іст. наук, доц. (Київ. ун-т)

МОБІЛІЗАЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ ГЕТЬМАНСЬКОГО ВІЙСЬКА У ВІЙНІ ЗА "ПОЛЬСКУ СПАДЩИНУ" 1733-1735 рр.

Стаття присвячена аналізу стану боєздатності козацького війська Лівобережної Гетьманщини у війні за "польську спадщину" 1733-1735 рр.

The article analyzes the military efficiency of the Left-Bank Cossack Hetmanate troops in the Polish heritage War 1733-1735.

В українській історіографії воєнний конфлікт, який зазвичай іменують війною за "польську спадщину" 1733-1735 рр. і раніше, і зараз лишається практично забутим. Не маючи жодної спеціальної праці, він традиційно перебуває в тіні масштабніших війн Російської імперії початку 18 ст, котрі велися за участю гетьманської армії – Великої Північної війни 1700 – 1721 р. та російсько-турецької війни 1735-1739 рр. [1, 3, 4, 10, 18].

1 лютого 1733 р. у Варшаві помер король Август II Сильний. Для Речі Посполитої смерть цього монарха стала не тільки початком чергового безкоролів'я, але й першої збройної інтервенції, своєрідною репетицією поділів-"розборів" кінця 18 ст. Росія та Австрія, для яких найбільш бажаним і прийнятним кандидатом на польський престол був син покійного короля Фредерик Август, будь-що намагалися перешкодити обранню королем Станіслава Лещинського. Його шанси навесні 1733 р.

несподівано зросли як в середині країни, де йому симпатизувала більшість шляхти, незадоволеної правлінням "сасів", так і серед членів європейського клубу монархів, де гарантом успіху виступав його зять – французький король Людовік XIV.

Своє "influence legitime" Росія відпочатку бачила не так в дипломатичних заходах, як у військових, що власне й визначило її позицію в конфлікті інтересів довкола польського трону. Вже за три тижні після смерті Августа, на засіданні Кабінету міністрів було ухвалено інструкцію для російського полка у варшаві барона Р.левенвольде, в якій прямо йшлося про недопущення до влади будь-якого кандидата так чи інакше пов'язаного з супротивними Франції, Швеції або турецькою. 2 серпня 1733 р. російські війська під командуванням генерала П.Лассі перетнули польський кордон. Тим часом 12 вересня Варшаві королем було обрано Ста-

ніслава Лещинського. Розпочалося збройне змагання за польський трон.

Як і в попередніх військових зіткненнях Росії із сусідами, "польська справа" не могла обійтися без участі в ній Гетьманщини та її збройних сил хоча б через ту просту обставину, що її терени безпосередньо межували із Річчю Посполитою й, отже, були одним із плацдармів з якого відбувалася російська інтервенція. 16 березня 1733 р. гетьману Д.Апостолу було направлено іменний імператорський указ із повелінням вивести "на полську границу" 10 000 козаків [2, арк. 2-2 зв.]. За планами військового відомства, всі сили російської армії, сконцентровані на кордонах із Польщею, мали бути розподілені по трьох корпусах – в ризи (генерал-аншеф П.Лассі), Смоленську (генерал-лейтенант К.Гохмут) та стародубі (генерал-лейтенант Шверін та генерал-майор А.Загряжський), загальне керівництво якими покладалося на П.Лассі [17, арк. 2]. Козацький корпус після мобілізації мав висунутися до Стародубу.

Війська гетьманського регіменту, котрими міг порядкувати Д.Апостол склалися з 10 реєстрових козацьких полків, 3 компанійських (найманих), надвірних підрозділів, генеральної та полкової артилерії. На початку травня 1733 р. Генеральна військова канцелярія склала "наряд малоросійського корпусу", котрий мав бути виведений у Польщу. Корпус поділявся на 3 "команди" приблизно однакової чисельності, управління якими покладалося на чернігівського полковника М.Богданова (козаки лубенського, переяславського та чернігівського полків – 3 874 чол. при 4 гарматах), ніжинського І.Хрущова (ніжинські, стародубські та прилуцькі козаки – 2514 чол.при 5 гарматах) та гадяцького Г.Грабянку (гадяцькі, миргородські, київські та полтавські козаки – 3055 чол.при 6 гарматах) [2, арк. 39]. Крім цього, корпусу придавалося 5 гармат Генеральної артилерії під охороною зведеного відділу козаків шести Засеймських сотень Ніжинського полку, котрі традиційно виконували функції гетьманського конвою, підпорядковувачись безпосередньо ясновельможному. Командиром 10-тисячного корпусу 7 травня було призначено генерального обозного Якова Лизогуба.

Збори в похід козацького війська проходили повільно і без належної організованості. Першою проблемою виявилася невяжа старшина. Ніжинський полковник Хрущов, дарма, що був призначений командиром одного з відділів, за свідченням своєї старшини, так з "дому й не вийшов" [5, арк. 43]. Замість дійсних полковників у похід виступали, як правило наказні, – з числа полкових суддів і обозних. І хоча це було звичайною практикою, такі командири здебільшого не мали бойового та організаційного досвіду.

Повільність і млявість зосередження корпусу ускладнювалася невизначеністю планів щодо його використання російським командуванням. Допоки війна не вийшла із "холодної стадії" і королем не обрали Станіслава Лещинського, козацькі команди мали достатньо часу для мобілізації та висунення в район Стародубу. Ще на початку червня 1733 р. імператорською грамотою було веле-но до спеціального розпорядження лишатися в районах зборів, і лише командам Гадяцького, Миргородського, Полтавського та ніжинського полків, що склалися з добірної козацької кінноти, дозволено перейти р.Сейм для зручнішої годівлі коней [6, арк. 2 зв. – 4].

Певне напруження спостерігалось в цей час на дніпровських кордонах Гетьманщини та Речі Посполитої, де місцеві урядники з власної ініціативи вдавалися до рейдових і розвідувальних операцій. В середині серпня миргородський полковник П.Апостол доносив, що польський "губернатор местечка Медведовки" напав з

однією хоругвою на Нестерівку й на допомогу йому з Правобережжя рухаються допоміжні сили. Для їхньої відсічі було направлено Київський драгунський полк, посилений 400 козаками, а П.Апостол наказав Кременчуцькій сотні виставити охоронні кордони вздовж Дніпра [14, арк. 2-2 зв.]. Одночасно реєстрові полки мали підтримувати свою присутність і на форпостах Української лінії, для чого полковникам наказувалося чітко розраховувати мобілізаційний фонд із тим, щоб частина з нього була зібрана в табори для відправки в Польщу, а частина лишилася для несення караульної служби на форпостах. Увага до захисту "лінії" не була даремною – Туреччина, й відповідно Крим, підтримуючи союзників Лещинського залишалися потенційно небезпечними для південних кордонів Росії. Навіть наприкінці жовтня 1733 р., коли сезонна імовірність татарських нападів зменшилася, київський генерал-губернатор де Вейсбах видав розпорядження, за яким родичі козаків чоловічої статі, а також купці в містах мають бути наготові для вирушення на відсіч татарам, приготувавши зброю, коней та місячний запас продовольства. В разі потреби цей резерв мав бути зібраний в Полтавському полку по р.Оріль між Китайгородкою та Царичанкою, в Миргородському – у фортеці Св.Іоанна, в Гадяцькому – у фортеці Св.Параскеви, в Прилуцькому та Лубенському – відповідно у 9-й та 10-й ретраншементи [14, арк. 7-7 зв., 44].

31 липня 1733 р. російський корпус під командуванням П.Лассі вступив через Курляндію до Польщі, інший на чолі з А.Загряжським перетнув кордон з Литвою на смоленським напрямку. Попри поспішність перемаршу, який мав вплинути на настрої елекційного сейму, російські війська досягли передмість Варшави лише через півтора тижні після виборів. 22 вересня під ослоною російських багнетів було зав'язано нову просаксонську конфедерацію та обрано королем Августа III. Не почувачись на силах протистояти російсько-саксонській інтервенції, Станіслав зі своїми військами відійшов до Гданська, де планував дочекатися прибуття французького експедиційного корпусу, що готувався у Бресті.

У вересні, без огляду на кримський фактор, Петербург вже мав визначитися із загальними стратегічними цілями кампанії, але оскільки оперативна обстановка була надто мінливою, справа з перекиненням допоміжного козацького корпусу на основний театр військових дій затягувалася. Точну хронологію пересувань козацьких команд наразі визначити важко, оскільки документи, що їх висвітлюють, збереглися фрагментарно. В перших числах вересня до київського губернатора де Вейсбаха та кн. О.Шаховського прислано імператорський указ про виправлення козаків до Польщі "для военного случая" [13, арк. 35-35 зв.].

Очевидно, що від початку бойових дій, корпус мав використовуватися роззосереджено, про що свідчить чернетка рапорта Я.Лизогуба, датована орієнтовно листопадом 1733 р. Станом на час її укладення при штабі корпусу залишалося всього 2447 козаків із старшинами, тоді як 6999 було розподілено поміж відділами та дивізіями. Найбільше з них було зосереджено в районі Гродна (майже 2,5 тис. чол.), а решта розподілена поміж Ригою, Слонімом і Тикотіном та рейдовими партіями російського війська [5, арк. 43-44].

Характер використання та участі козацьких команд в бойових діях добре видно зі свідчень козака Леплявської сотні Переяславського полку Г.Баценка, котрий зі своєю частиною перебував у складі корпусу генерал-майора Загряжського. На початку жовтня 1733 р. козацька команда разом із корпусом знаходилася в м.Скриневичі під Варшавою, очікуючи на приїзд Августа III. Після перемаршу корпусу до Кракова, де готува-

лася коронація новоспеченого монарха, козаки стояли заставами на маршруті слідування. Під Краковим їх розташовано у Моделянах, звідки вони відправляли під'їзди довкола міста й мали декілька сутічок із партіями конфедератів аж до січня 1734 р. [7, арк. 65]. Загалом така практика застосування козацьких відділів, що складалися переважно з легкої кінноти, була апробована ще під час Північної війни та "низових походів" 1722-1724 рр., цілком пояснюючись браком в російській армії легкої маневрової кавалерії. Самостійні дії великими масами кінноти погано узгоджувалися з тогочасною тактикою та оперативним мистецтвом, тож російському командуванню було вигідніше застосовувати козаків малими відділами для забезпечення другорядних задач.

Тим часом, за імператорськими розпорядженнями, в Гетьманщині почали збирати ще один допоміжний 3-тисячний корпус, який планували розташувати таборами в північній частині Лівобережжя в якості резерву. Актуальність допоміжного війська диктувалася стратегічною обстановкою, що склалася на рубежі 1733/1734 рр. Основним завданням російських військ була блокада Гданська, за стінами якого чекав на французьку допомогу Лещинський. 4 січня 1734 р. корпус Лассі окупував Торунь, який став головною операційною базою наступу на Гданськ. Для його облоги в росіян бракувало не тільки живої сили, яку довелося розкидати в Мазовії та Литві для боротьби з конфедератами, але й облогової артилерії, на прибуття якої чекли навесні.

Тим часом, у січні 1734 р., Гетьманщина лишилася без свого політичного очільника – в Глухові помер гетьман Данило Апостол, якого в справах керівництва козацькою автономією заступило Міністерське правління. Колегіальний орган управління Гетьманщиною, що мав рівне представництво українських старшин і російських офіцерів, очолювався генерал-майором кн.О.Шаховським. Ця імпровізована структура, попри початкову невизначеність свого статусу виявилася напрочуд зручною для порядкування мілітарними ресурсами гетьманату в умовах війни. Мобілізаційні та кадрові питання відтепер вирішувалися виключно на "генеральсько-офіцерському" поверсі [11, арк. 2-3 зв.]. Генеральна військова канцелярія та полкові правління ставали їх слухняними виконавцями.

Наприкінці лютого – на початку березня 1734 р. розпочалася концентрація нового 3-тисячного корпусу, до складу якого мали увійти 2543 піших козаків, компанійський полк Павлова та Засеймські сотні [8, арк. 2, 7-8; 15, арк.2]. Генерал де Вейсбах, штаб якого керував підготовкою корпусу на фронт, вимагав, аби всі козаки попередньо з'явилися на спеціальний огляд "конные и оруженые" під командуванням дійсних, а не наказних полковників (над кожною тисячею), сотників і курінних отаманів [15, арк. 12]. Полкові правління дістали суворий наказ "старшине, сотникам и значковым товарищам... в поход место себе сынов своих и свойственников... не определять и не посылать" [12, арк. 1 зв.].

Зібрані й прискіпливо оглянуті, майже цілком в дусі "регулярного" війська, козаки мали бути сконцентровані в трьох таборах – в Київському, Переяславському (ніжинські, чернігівські, стародубські, переяславські та київські козаки) та Лубенському полках (полтавські, прилуцькі, гадяцькі, миргородські та лубенські козаки) з провіантом, боеприпасами у повній бойовій готовності. Вейсбах, який спостерігав за діями конфедератів на Правобережжі та у Південно-Східній Білорусії зі своєї ставки в Білій Церкві, планував, розділити корпус на дві команди, висунувши їх за дніпровський кордон, одну – в районі Канева, другу – в районі Вереміївки [15, арк. 12 зв.].

На відміну від корпусу Лизогуба, новому з'єднанню ставалися інші задачі – відділи гетьманського регіменту мали пильнувати ближчу смугу кордону та прикордоння з Польщею та Литвою. Взимку-восени 1733-1734 рр. на Лівобережжі активно вилловлювали "шпигів", засланих з ближчих повітів Мінської губернії [16, арк. 2-2 зв.]. З початком весни до президента Міністерського правління кн.шаховського дедалі частіше зверталися польські офіцери, просячи прислати козацькі відділи для боротьби зі станіславівцями [9, арк. 2-2 зв.]. Кордони Стародубського полку додатково зміцнювалися регулярними поками [15, арк. 37].

Війна за польську спадщину стала другим після Північної війни зіткненням військ гетьманського регіменту з військом Речі Посполитої. Форми участі й застосування козацького війська у війні лишилися незмінними теж від Північної війни – виконання допоміжних функцій: бойове забезпечення, розвідка, кур'єрська та конвойна служба, рейди. Все це диктувало не масоване застосування козацьких корпусів, а їх дрібнення на команди, котрі надавалися на допомогу регулярним російським з'єднанням.

Конфлікт, загалом вирішений, без активної участі козацького війська вплинув на нього вирішальним чином. Відсутність належної організації та невідповідність козацького війська регулярним стандартам фактично спровокували його реформу після закінчення війни. Після смерті Д.Апостола й тимчасової ліквідації гетьманства, російська військова верхівка на деякий час перебрала до своїх рук керівництво найважливішим з ресурсів гетьманату – мілітарним. Репетиційні реформи реєстрових козаків 1735 р., котра виокремилася з аморфної маси козаків боездатне ядро – 20 тисячний корпус виборних козаків – стали їхні огляди, які організовувалися російськими генералами в 1733-1734 рр. під час мобілізації на війну.

1. Апанович О. Збройні сили України першої половини 18 ст. – К., 1969.
2. Відомості про вирушення в похід на польський кордон українських козаків 8-14.05.1733. – Центральний державний історичний архів України в м.Києві (ЦДІАК України), ф.51, оп.3., спр 4526, арк.1-53.
3. Военная история походов россиян в 18 столетии. – СПб, 1823. – ч.2.
4. Герье В. Борьба за польский престол в 1733 году. Историческая диссертация, составленная по архивским источникам. – М., 1862.
5. Документи про забезпечення провіантом і фуражем українських полків під час польського походу 24.11.1733 – 8.01.1734. – ЦДІАК України, ф.51, оп.3., спр. 4443, арк.1-58.
6. Донесення гетьмана Апостола в Колегію іноземних справ про одержання грамот щодо вирушення в похід та про управління ГВК генеральним писарем М.Турковським 24-28.06.1733. – ЦДІАК України, ф.51, оп.3., спр. 4527, арк.1-6.
7. Донесення про козаків-втікачів з польського походу травень-жовтень 1734. – ЦДІАК України, ф.51, оп.3., спр. 4837, арк.1-84.
8. Листування ГВК з полковими канцеляріями про відправку козаків до польського походу, реєстри направлених та втікачів квітень-жовтень 1734 р. – ЦДІАК України, ф.51, оп.3., спр. 4831, арк.1-51.
9. Листування Шаховського з Вейсбахом про одержання відомостей від полковника Кусти про висилку конфедератів під Могилів липень 1734. – ЦДІАК України, ф.51, оп.3., спр. 4919, арк.1-21.
10. Масловський Д. Атака Гданська фельдмаршалом Минихом 1734 года. – М., 1888.
11. Справа про додаткове відправлення в похід козаків 1734 – ЦДІАК України, ф.51, оп.3., спр. 4678, арк.1-13.
12. Справа про заборону старшині й значковим товаришам посилати в похід замість себе синів квітень-травень 1734. – ЦДІАК України, ф.51, оп.3., спр. 4757, арк.1-7.
13. Справа про підготовку до польського походу козаків і старшини жовтень-листопад 1733. – ЦДІАК України, ф.51, оп.3., спр. 4569, арк. 1-75.
14. Справа про підготовку козаків до військового походу та до спорудження Бузької фортеці 22.08.1733 – 3.02.1737. – ЦДІАК України, ф.51, оп.3., спр. 4582, арк.1-141.
15. Справа про підготовку та виступ у похід козаків і старшини до польського походу березнь – травень 1734. – ЦДІАК України, ф.51, оп.3, спр. 4835, арк.1-55.
16. Справа про розшуки шпигунів, засланих у Чернігівський та Стародубський полки з Лоева литовським гетьманом Сапегою січень-лютий 1734 р. – ЦДІАК України, ф.51, оп.3., спр 4676, арк. 1-8.
17. Указ військової колегії фон Вейсбаха про порядок утримання військ на польському кордоні 4.04.1733. – ЦДІАК України, ф.51, оп.3., спр. 4610, арк.1-5.
18. Ciesielski T. Agresja rosyjska na Polskę 1733-1735. Walki na Ukrainie, Podolu i Wołyniu Trudne sąsiedztwo. – Toruń, 2007.

Надійшла до редколегії 17.02.10